

ԳԱՐԻԿ ԶԵՌՅԱՆ

ԵՊՀ քաղաքական ինստիտուտների և գործընթացների ամբիոնի վարիչ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

ՆՎԵՐ ԿՈՍՏԱՆՅԱՆ

ԵՊՀ միջազգային հարաբերությունների ֆակուլտետի քաղաքագիտության բաժնի բակալավր

ԸՆՏՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՍԿՁԲՈՒՆՔՆԵՐՆ ՈՒ ՁԵՎԵՐԸ

Ընտրությունների ֆենոմենը ուսումնասիրության առարկա է ոչ միայն քաղաքագիտության, այլ նաև իրավագիտության և այլ հասարակական գիտությունների համար: Այս համատեքստում շատ կարևոր են նաև ընտրական իրավունքի հայեցակարգը և դրա սկզբունքները: Մյուսն ալն այն հիմնական թեմաներն են, որոնք փորձել ենք դիտարկել այս հոդվածում:

Հիմնարարներ – ընտրություններ, քվեարկություն, ընտրական իրավունքի ձևեր, ընտրական իրավունքի սկզբունքներ:

Ընտրությունները ժողովրդավարական իշխանության ձևավորման համար ունեն առանցքային նշանակություն: Այս երևույթն ուսումնասիրության առարկա է ոչ միայն քաղաքագիտության, այլև՝ հասարակական այլ գիտությունների, մասնավորապես իրավագիտության համար: Ընտրությունների պարբերական անցկացումը և իշխանությունների ձևավորման գործում դրանց դերի բացառիկությունը ամրագրված են ժողովրդավարական պետությունների սահմանադրաիրավական փաստաթղթերում: Այս տեսանկյունից կարևոր նշանակություն ունի տվյալ պետության քաղաքացիների՝ իշխանության ձևավորմանը մասնակցելու հնարավորության իրացման, այսինքն՝ ընտրական իրավունքի իրավական ամրագրումը, նրանց սկզբունքների և ձևերի վերհանումը: Իրավաբանական գրականության մեջ «ընտրություն» հասկացությունը մեկնաբանվում է որպես **իշխանության համապատասխան մարմնի կազմավորման կամ պաշտոնատար անձին լիազորություններով օժտելու գործընթաց, որն իրականացվում է իրավագոր անձանց քվեարկության միջոցով:** Ընտրությունների միջոցով են կազմավորվում պետությունների օրենսդիր մարմինները՝ խորհրդարանները, տեղական ինքնակառավարման մարմինները, որոշ երկրներում նաև դատական իշխանության մարմինները: Կախված կառավարման համակարգից՝ որոշ երկրներում պետության գլուխը ևս պաշտոնը ստանձնում է ուղղակի ընտրությունների միջոցով: Ընտրությունների միջոցով քաղաքացիները իրականացնում են իրենց կարևորագույն քաղաքական իրավունքներից մեկը՝ որոշում իրենց ներկայացուցիչներին հա-

մապատասխան ընտրովի մարմնում և օժտում նրանց իրենց անունից իշխանության իրականացման մանդատով՝ սահմանադրաիրավական նորմերով նախատեսված շրջանակներում: Եթե «ընտրություն» եզրույթը, ինչպես արդեն նշեցինք, մեկնաբանվում է որպես իշխանության որևէ մարմնի կազմավորում քվեարկության միջոցով և այս առումով հատուկ պարզաբանման կարիք չունի, ապա «ընտրական իրավունք» հասկացությունը, որպես կանոն, օգտագործվում է երկու իմաստով՝ սուբյեկտիվ և օբյեկտիվ:

Սուբյեկտիվ իմաստով ընտրական իրավունքը քաղաքացուն տրված հնարավորությունն է, մասնակցելու պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կազմավորմանը, որոշումների ընդունմանը՝ ընտրելու (ակտիվ ընտրական իրավունք) և ընտրվելու (պասիվ ընտրական իրավունք) միջոցով: Սուբյեկտիվ ընտրական իրավունքը քաղաքացու կոնկրետ իրավունքների համակարգ է, որի միջոցով առանձնանում է ակտիվ և պասիվ ընտրական իրավունքը: Ակտիվ ընտրական իրավունքն անվանում են նաև ձայնի իրավունք կամ ընդհանուր ընտրական իրավունք: Պասիվ ընտրական իրավունքը ենթադրում է ընտրություններում իր թեկնածությունն առաջադրելու իրավունքը կամ առաջադրվելու համաձայնություն տալու իրավունքը: Այսպիսով՝ սուբյեկտիվ իմաստով «ընտրական իրավունք» հասկացությունն ընդգրկում է ինչպես ընտրելու, այնպես էլ՝ ընտրվելու իրավունքը:

Օբյեկտիվ իմաստով ընտրական իրավունքը այնպիսի իրավական նորմերի համակարգ է, որը

www.ardaratutyunjurnal.com

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

կարգավորում է պետության մեջ ընտրովի մարմինների կազմավորման վերաբերյալ հասարակական հարաբերությունները: Այսպիսով, ընտրական իրավունքը (սուբյեկտիվ և օբյեկտիվ իմաստով) որպես ընտրություն հասկացության առանցքային բաղադրատարրերից մեկը, ինչպես նաև սահմանադրահրավական նորմերի ամբողջություն, կարգավորում է այնպիսի հասարակական հարաբերություններ, որոնք առաջանում են պետական ու տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրությունների, ինչպես նաև անմիջական ժողովրդալիքախանության իրացման այլ գործընթացների (հանրաքվե, ժողովրդական նախաձեռնություն) ընթացքում¹:

Ինչպես նշեցինք, ընտրական իրավունքի ձևերը քաղաքագիտական և իրավաբանական գրականության մեջ, առավել ընդհանրական կերպով, լինում են երկու տեսակի՝ ակտիվ և պասիվ: Այժմ առավել խորքային անդրադառնանք դրանցից յուրաքանչյուրին:

Ակտիվ ընտրական իրավունքը իրենից ենթադրում է ընտրություններին քաղաքացու մասնակցելու և իր ձայնը այս կամ այն քաղաքական կուսակցությանը կամ թեկնածուին տալու իրավունքը: Այլ կերպ ասած՝ իր կամքը որպես քաղաքացի տվյալ քաղաքական ուժին դեղեգացնելու իրավունքի մասին է խոսքը: Պատմական տարբեր ժամանակահատվածներում գոյություն են ունեցել ակտիվ ընտրական իրավունքի տարբեր սահմանափակումներ: Օրինակ՝ գոյություն են ունեցել գույքային, տարիքային, սեռային և կրոնական սահմանափակումներ: Մինչև 19-րդ դարի կեսերը ընտրություններին հիմնականում մասնակցում էին որոշակի սոցիալական դիրք (ստատուս) ունեցող, հիմնականում արական սեռի մարդիկ, որոնք տիրապետում էին նաև որոշակի գույքի: Ներկայացվող հիմնավորումը կայանում էր նրանում, որ այդպիսի մարդիկ ավելի շահագրգռված են քաղաքականության մեջ մասնակցություն ունենալ: Մեռային սահմանափակումն առաջինը վերացվել է Նոր Զելանդիայում 1893 թվականին²: Գործընթացն այս շարունակվել է ակտիվորեն ընթանալ ամբողջ աշխարհում 20-րդ դարի 20-ական թվականներից: Շատ երկրներում գործում է ակտիվ ընտրական իրավունքի սահմանափակման այսպես կոչված բարոյականության գեները, որոշ երկրներում թմրամոլները, մայրությունից զրկված կանայք կամ դատարանի կողմից ազատազրկման դատապարտված մարդիկ իրավունք չունեն մասնակցելու ընտրական գործընթացներին: ՀՀ ընտրական օրենսգրքում, օրինակ, նմանատիպ սահմանափակումներ են նախատեսված դիտավորությանը ծանր և առանձնապես

ծանր հանցանքներ գործած և դատարանի՝ ուժի մեջ մտած վճռով պատիժը կրող անձանց, ինչպես նաև դատարանի՝ ուժի մեջ մտած վճռով անգործունակ ճանաչված անձանց համար³: Ներկայումս ակտիվ ընտրական իրավունքի հիմնական սահմանափակումը տարիքային ցեղան է:

Բացի ընտրություններին մասնակցելու **իրավունքից** (ակտիվ ընտրական իրավունք), որն այժմ կիրառվում է պետությունների մեծ մասում՝ ՀՀ, ՌԴ, ԱՄՆ, Ֆրանսիա և այլն, գոյություն ունի նաև ընտրություններին մասնակցելու **պարտականություն**. այսինքն՝ քաղաքացին, ով ունի ընտրական իրավունք, պարտավոր է մասնակցել ներկայացուցչական մարմինների ձևավորմանը՝ ընտրությունների միջոցով: Այլ կերպ ասած՝ ընտրություններին մասնակցելը կարող է կրել ոչ միայն կամավոր, այլև ստիպողական բնույթ: Ընտրություններին մասնակցությունը որպես պարտականություն ներկայումս գոյություն ունի Ավստրալիայում, Բելգիայում, Հունաստանում, Բրազիլիայում, Կիպրոսում: Այս երկրներն ունեն ընտրություններին մասնակցության ամենաբարձր ցուցանիշները: Ավստրալիայում Երկրորդ աշխարհամարտից հետո ընտրություններին մասնակցել են ընտրողների 95.4 %-ը, իսկ Նիդերլանդներում, որտեղ ստիպողական մասնակցությունը վերացվել է 1967թ-ին՝ 83.5 %⁴: Ընդ որում՝ այս երկրներում ընտրություններին չմասնակցելը կարող է հանգեցնել քաղաքացու նկատմամբ պատժի կիրառման (տուգանք կամ որոշ իրավունքներից զրկում):

Ընտրություններին մասնակցությունը որպես համապարտադիր նորմ սահմանելը, մեր կարծիքով, կարող է ունենալ և՛ դրական, և՛ բացասական հետևանքներ: Հաշվի առնելով այն փաստը, որ ներկայումս ընտրություններին մասնակցության ցուցանիշը նույնիսկ ամենաժողովրդավարական պետություններում բավականին ցածր է, օրինակ՝ Մեծ Բրիտանիայում՝ 36-39%⁵, պարտադիր մասնակցությունը կարող է դրական ազդեցություն ունենալ մասնակցայնության ցուցանիշների աճի առումով, ինչը կապահովի հասարակության լայն շերտերի կամքի արտահայտումը պետական իշխանության ձևավորման հարցում: Այդուհանդերձ, պարտադիր մասնակցության նորմի ամրագրումը բավականին հակասական և խնդրահարույց կարող է ընկալվել: Այս առումով, պակասում է ընտրողների սեփական հետաքրքրությունը ընտրության գործընթացի նկատմամբ, և այն կարող է ստանալ զուտ ձևական բնույթ: Վերջինս, նաև ուղղակիորեն, հակասում է ընտրությունների կամավորության հիմնարար սկզբունքին, և հարց է, թե որքանով ձևավորված իշխանությունը կլինի լեգիտիմ: Սա մնում է սահմանադ-

րական և ընտրական իրավունքի շրջանակներում բուռն քննարկումների և ակադեմիական բանավեճերի առարկա և այս հարցի վերաբերյալ տեսակետները հակասական են :

Պասիվ ընտրական իրավունքը քաղաքացուն տրված հնարավորությունն է՝ ընտրվելու պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններում, ինչպես նաև անձի իրավունքն է՝ որպես թեկնածու գրանցվելու, այլ թեկնածուների հետ համահավասար նախընտրական քարոզչություն անցկացնելու, թեկնածուի՝ օրենքով վերապահված մյուս բոլոր իրավունքներից օգտվելու: Սովորաբար ակտիվ ընտրական իրավունքով անձինք օժտվում են ավելի վաղ տարիքում, քան պասիվ ընտրական իրավունքի դեպքում: Պասիվ ընտրական իրավունքից օգտվելու համար անհրաժեշտ է, որ անձն ունենա ակտիվ ընտրական իրավունք⁷ :

Ընտրական իրավունքի ձևերից բացի գործում են նաև ընտրական իրավունքի մի շարք սկզբունքներ: Իրավունքի սկզբունքներն այն առաջնային, ելակետային դրույթներն են, որոնց վրա հիմնվում և որոնցով ներթափանցված է տվյալ իրավական համակարգը:

Ընտրական իրավունքի սկզբունքներ ասելով՝ նկատի ունենք այն պայմանները, որոնց պահպանումը և կիրարկումը ընտրությունների ժամանակ թույլ է տալիս դրանք որակել՝ որպես ժողովրդավարական չափանիշներին համապատասխան: Հիմնականում առանձնացվում են ընտրական իրավունքի 4 սկզբունքներ. դրանք են՝ *համընդհանրության սկզբունքը, ուղղակիության սկզբունքը, գաղտնիության սկզբունքը, հավասարության սկզբունքը*: Երբեմն նշվում են նաև այլ սկզբունքներ, օրինակ՝ հրապարակայնությունը, ազատությունը, ինչպես նաև սեռական, ռասայական, սոցիալական, կրոնական, էթնիկական կամ այլ պատկանելության և տնտեսական բնույթի՝ գույքային ցենզի հիմքի վրա առկա լուրջ սահմանափակումների բացակայություն:

Համընդհանրության սկզբունքի էությունն այն է, որ պետությունը բոլոր ազատ և գործունակ քաղաքացիներին ընտրական իրավունք է վերապահում:

Ուղղակիության սկզբունքը ենթադրում է՝ բոլոր քաղաքացիների անմիջականորեն ընտրելու կամ ընտրվելու իրավունքի և դրա իրացման պայմանների առկայությունը:

Գաղտնիության սկզբունքը ենթադրում է՝ քաղաքացիների կամարտահայտության վրա կողմնակի հսկողության բացառում:

Հավասարության սկզբունքը ենթադրում է, որ՝ յուրաքանչյուր ընտրող օժտված է հավասար ընտ-

րական ձայնի իրավունքով, որի դեպքում գործում է «1 ընտրող = 1 ձայն» բանաձևը, և որևէ քաղաքացու ձայնը չի կարող ավելի մեծ ազդեցություն ունենալ ընտրության արդյունքների վրա: Այլ կերպ ասած՝ հավասարության սկզբունքի կիրառմամբ բացառվում է քվեի որակական բաղադրատարրի առաջնային շեշտադրման հնարավոր հեռանկարը, և վճռորոշ գործոնը քվեների քանակական արտահայտությանն է թողնվում:

Ժողովրդավարական ընտրությունների անցկացման բավականին հետաքրքիր և ծանրակշիռ 7 չափանիշներ է առաջարկում **Գ. Բատլերը**.

1. Բոլոր չափահաս քաղաքացիները ունեն ձայնի իրավունք:

2. Ընտրությունները անցկացվում են պարբերաբար՝ համապատասխան ժամանակային ինտերվալով:

3. Խորհրդարանական բոլոր տեղերը պիտի լինեն ընտրովի՝ որպես կանոն մրցակցային ընտրությունների միջոցով:

4. Բնակչության որևէ նշանակալի խումբ չպիտի զրկվի կուսակցություններ ձևավորելու և թեկնածուներ առաջադրելու իրավունքից:

5. Ընտրական գործընթացը պիտի լինի արդար: Օրենքով, բռնությունը կամ այլ միջամտություն չպիտի արգելեն թեկնածուներին արտահայտելու սեփական տեսակետը կամ այլ ընտրողներին քննարկել այն:

6. Չայները պիտի տրվեն ազատ, փակ, գաղտնի քվեարկության միջոցով, հաշվարկվեն ազնիվ և փոխարկվեն խորհրդարանական տեղերի՝ օրենքով սահմանված կարգով:

7. Ընտրված պաշտոնատար անձը պիտի ստանձնի պաշտոնը և զբաղեցնի այն մինչև սահմանված ժամկետի ավարտը կամ հաջորդ ընտրությունները⁸ :

Որպես ամփոփում, ցանկանում ենք նշել, որ թեև գրեթե բոլոր երկրների սահմանադրաիրավական փաստաթղթերում ամրագրված են ընտրությունների ակնհայտորեն ժողովրդավարական մի շարք սկզբունքներ, սակայն դա չի երաշխավորում ընտրությունների ժողովրդավարական անցկացումը: Ուստի, գալիս ենք այն եզրակացության, որ ընտրությունների սկզբունքների ամրագրումը թեև հիմնարար գործոն է, բայց բավարար նախապայման չէ ժողովրդավարական ընտրությունների անցկացման համար: Վերջինիս համար առանցքային նշանակություն ունեն նաև տվյալ պետության ավանդույթները, կուսակցական համակարգի կայացվածությունը, քաղաքական մշակույթը և այլ գործոններ:

- ¹ Տե՛ս, Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական իրավունք, գիրք երկրորդ, Երևան-2016, էջ 83-84:
- ² Տե՛ս, Nohlen, Dieter, “Elections in Asia and the Pacific: South East Asia, East Asia, and the South Pacific”, 2001թ., էջ 14-15:
- ³ Տե՛ս, ՀՀ ընտրական օրենսգիրք, հոդված 2-րդ, կետ 4-րդ (ուժի մեջ է՝ 01.06.2016թ.)
- ⁴ Տե՛ս, Քաղաքագիտություն, Երևան-2006, էջ 495:
- ⁵ Տե՛ս, <https://www.telegraph.co.uk/politics/2019/05/27/european-elections-turnout-uk-eu>.
- ⁶ Տե՛ս, Конституционное (государственное) право зарубежных стран / под ред. Б. А. Страшуна, 2007г., С. 17-19.
- ⁷ Տե՛ս, www.aravot.am/2012/01/10/287930.
- ⁸ Տե՛ս, Քաղաքագիտություն, Երևան-2006թ., էջ 502:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական իրավունք, գիրք երկրորդ, Երևան-2016:
2. ՀՀ ընտրական օրենսգիրք, (ուժի մեջ է՝ 01.06.2016թ.):
3. Քաղաքագիտություն, Երևան-2006:
4. Конституционное (государственное) право зарубежных стран / под ред. Б. А. Страшуна, 2007г..
5. Nohlen, Dieter, “Elections in Asia and the Pacific: South East Asia, East Asia, and the South Pacific”, 2001.
6. <https://www.telegraph.co.uk/politics/2019/05/27/european-elections-turnout-uk-eu>.
7. www.aravot.am/2012/01/10/287930:

Гарик Керян

Заведующий кафедрой политических институтов и процессов
факультета международных отношений ЕГУ,
доктор политологии, профессор

Нвер Костянян

Бакалавр департамента политологии факультета
международных отношений ЕГУ

РЕЗЮМЕ

Основные принципы и формы избирательного права

Феномен выборов является предметом изучения не только в политологии, но также в праве и других социальных науках. В этом контексте также очень важны концепция права голоса и его многочисленные принципы. Это основные темы, которые мы постарались рассмотреть в данной статье.

Ключевые слова: выборы, голосование, формы избирательного права, принципы избирательного права.

Garik Keryan

Head of the Chair of Department of Political Institutions
and Processes Faculty of International Relations YSU,
Sc. D. in Political Science, Professor

Nver Kostanyan

YSU Faculty of International Relations,
Department of Political Science, Bachelor

SUMMARY

Basic principles and forms of the right to vote

The phenomenon of elections is a subject of study not only in political science, but also in law and other social sciences. In this context, the concept of the right to vote and its many principles are also very important. These are the main topics that we have tried to consider in this article.

Key words: elections, voting, forms of the right to vote, principles of the right to vote.

Բնագիրը ներկայացվել է 26.02.2021թ.

Ընդունվել է տպագրության 01.03.2021թ.

Հոդվածը երաշխավորել է տպագրության (գրախոսել է)
քաղաքական գիտությունների թեկնածու Յ. Ակոսյանը